

Research Paper**Semantic implications of religious tourism
(case Study: visitors of religious places in Dehhran county)****Masoud Badri¹, Ali Feizolahi^{2*}, Yarmohammad Gasemi³**

1. M. A. student of Sociology, Department of Sociology and Cultural Studies, Faculty of Literature and Humanities, University of Ilam, Ilam, Iran

2. Assistant professor, Department of Sociology and Cultural Studies, Faculty of Literature and Humanities, Ilam University, Ilam, Iran

3. Professor, Department of Sociology and Cultural Studies, Faculty of Literature and Humanities, Ilam University, Ilam, Iran

<https://doi.org/10.22034/scart.2024.139627.1365>

Received: September 19, 2023

Accepted: June 8, 2024

Available Online: December 22, 2025

Keywords: Religious tourism, semantic implications, religious places, interpretive phenomenology, Dehhran county.

Abstract

The purpose of this article is to discover and identify the semantic implications of religious tourism based on the experience of visitors of religious places in Dehhran county in Ilam province. The research paradigm is qualitative and its method is interpretive phenomenology. The target society of the research includes all the visitors of religious places in Dehhran county in 1401. For selecting the participants in the research by using the purposive sampling method and according to the sufficiency criterion, 24 people have been chosen. The data collection tool was an in-depth interview and the method of data analysis was the method of Smith et al. (2009). During data coding and searching for patterns in data, the themes of spiritual experience, calmness and pacification, re-exploration the meaning of life, Improving relationships, upgrading of social capital, opening cultural horizons and strengthening religious beliefs were obtained. The results indicate the existence of spiritual experience as an important semantic implication among the studied tourists. Pilgrimage trip is the product of a complex interaction between structural conditions, habitus and the action of choosing the destination, place and action of the tourist, which show themselves in the choice of Holy places in certain places. In addition to the pilgrimage aspects of the trip, the participants in the research did not neglect leisure, nature-based tourism and entertainment. In other words, these tourists can be categorized as pilgrims-tourists, who in this trip combine the spiritual element of tourism with its material aspect and consider a wide range of travel necessities for themselves.

Badri, M., Feizolahi, A., Gasemi, Y. (2025). Semantic implications of religious tourism (case Study: visitors of religious places in Dehhran county). *Sociology of Culture and Art*, 7 (4), 1-14.

Corresponding author: Ali Feizolahi

Address: Department of Sociology and Cultural Studies, Faculty of Literature and Humanities, Ilam University, Ilam, Iran

Email: a.feizolahi@ilam.ac.ir

Extended Abstract

1- Introduction

Tourism is a social phenomenon that has long attracted the attention of human societies and due to the expansion of communication and the extraordinary increase in the number of domestic and foreign tourists in the world, it has had numerous economic, social and cultural consequences. Religious tourism is one of the important forms of tourism in the productive and attracting tourist's market. Religious tourism has been popular in Iran since the distant past and even before the arrival of Islam and the followers of different religions traveled to visit religious holy places and holding their religious rituals. Ilam province also has many religious tourism places that allocated a large amount of tourism to themselves. Dehloran county is one of the religious tourism points in Ilam province, which has many religious, historical and natural tourism capacities. the interpretation of religious places visitors and its semantic implications have been less explored by researchers. Therefore, this research will try to find out from this point of view how do visitors of religious places of Dehloran county interpret visiting religious places, and in this regard, it will raise the following question: What are the semantic implications of religious tourism among the visitors of religious places in Dehloran county?

2- Methods

The research paradigm is qualitative and its method is interpretive phenomenology. The target society of the research includes all the visitors of religious places in Dehloran county in 2022. to select the participants in the research by using the purposive sampling method and according to the sufficiency criterion, 24 people have been chosen. The data collection tool was an in-depth interview and the method of data analysis was the method of Smith et al. (2009). Based on the interpretive phenomenological analysis method, the data were analyzed through open and axial coding and the main themes of the research were extracted, and for this purpose, the data analysis was done in six steps: 1. Reading and re-reading 2. Initial noting 3. Developing the emergent themes 4. Searching for connections across emergent themes 5. Moving to the next case. 6. Looking for patterns across cases.

3- Findings

During the data collection, at the end of each interview, the data was coded immediately, and during the open coding, 210 meaningful statements and 156 concepts were obtained, and 24 sub-themes and 7 main themes were extracted from the

combination of concepts and by using of themes stemmed from the research and by discovering the latent implications in the interviews, the results have been analyzed. During the data coding and searching for patterns in the data, the themes of spiritual experience, calmness and pacification, re-exploration of the meaning of life, relationship improvement, social capital upgradation, opening cultural horizons and strengthening religious beliefs were obtained. spiritual experience; refers to a kind of spiritual experience in the inner atmosphere of Imamzadeh court. In other words, spiritual sense is a kind of feeling that a person claims as a result of performing religious rituals in a shrine. Feeling of calmness and pacification; indicates that part of the tourists consider getting away from the everyday concerns as a kind of freedom and pacification and a form of getting rid of the daily habits and emancipatory. reexploring the meaning of life; during the pilgrimage, some of the tourists look at life from a wider perspective and with a different vision, so that they plan more purposive to determine and direct the new paths of their lives. pilgrimage along with friends or family gives tourists the opportunity to rebuild and improve their relationships with each other, which has an effect on enriching the travel in the form of creating memories and deepening relationships.

According to tourists, group pilgrimage strengthens the sense of cooperation, mutual trust and development of social relations between people. The components that mainly refer to the structure of social capital. a part of the tourists are looking for cultural exploration and gaining new experiences through traveling to new places, increasing information, learning new things and immersing in a new culture. Strengthening religious beliefs refers to the fact that a part of tourists are looking for the development of their religious faith, religious experience, performing specific religious rituals and dealing with religious affairs properly.

4- Discussion & Conclusion

In general, it can be concluded that religious tourism relies on a religious place, which is mainly a defined and specific place that has certain functions. Pilgrims who enter these religious places try to find certain moments to distance themselves from the material world and reach a transcendental feeling. Religious tourism is a trip to a place that is included in the circle of holiness. According to Wach's theory, religious tourism explains both the belief system of the pilgrims and the practical expression of the pilgrims, which always includes doing something to communicate with the holy

Semantic implications of religious tourism (case Study: visitors of religious places in Dehhran county)

---

matter. Pilgrimage is a practical expression of religious experience. Also, according to Bourdieu's perspective, habituation can be used to explain the preferences of tourists in the field of tourism. In this regard, habitus is a conceptual framework for the understanding and interpretation of religious tourists about the phenomenon under investigation and based on this, the choice of destination or travel activity and goal is the result of a complex interaction between social and historical conditions or structures and The field depends on the habit and consequently on the action of the tourist. Religious tourists show their habits by choosing sacred spaces and places. Finally, it can be said that from the view of the religious tourists studied in the religious place, one can receive spiritual experiences and pacification resulting from it. In addition to the pilgrimage aspects of traveling and visiting the tombs of Imamzades buried in this city, the participants in the research did not ignore the leisure,

nature tourism and entertainment. In other words, these tourists can be categorized as pilgrim-tourist, who in this trip combines the spiritual element of tourism with its material aspect and considers a wide range of travel necessities for oneself.

5- Funding

There is no funding support.

6- Authors' Contributions

Ali Feizolahi, the corresponding author of this article, Assisant Professor of sociology, Department of sociology, Ilam University, Ilam. Iran.

7- Conflict of Interests

This research does not conflict with personal or organizational interests.

دلالت‌های معنایی گردشگری مذهبی (مورد مطالعه: گردشگران اماکن مذهبی شهرستان دهلران)

مسعود بدری^۱، علی فیض‌اللهی^{۲*}، یارمحمد قاسمی^۳

۱. کارشناسی ارشد، گروه جامعه‌شناسی و مطالعات فرهنگی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه ایلام، ایلام، ایران
۲. استادیار، گروه جامعه‌شناسی و مطالعات فرهنگی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه ایلام، ایلام، ایران
۳. استاد، گروه جامعه‌شناسی و مطالعات فرهنگی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه ایلام، ایلام، ایران

<https://doi.org/10.22034/scart.2024.139627.1365>

چکیده

هدف این مقاله کشف و شناسایی دلالت‌های معنایی گردشگری مذهبی بر اساس تجربه‌ی بازدیدکنندگان از اماکن مذهبی شهرستان دهلران در استان ایلام است. پارادایم تحقیق، کیفی و روش انجام آن پدیدارشناسی تفسیری است. جامعه‌ی هدف تحقیق شامل کلیه‌ی بازدیدکنندگان اماکن مذهبی شهرستان دهلران در سال ۱۴۰۱ است. برای انتخاب مشارکت‌کنندگان در تحقیق با استفاده از روش نمونه‌گیری هدفمند و بنا به معیار بسندگی با ۲۴ نفر از آنان مصاحبه شده‌است. ابزار گردآوری داده‌ها مصاحبه‌ی عمیق و روش تحلیل داده‌ها روش تحلیل مضمون (تماتیک) بوده است. در خلال کدگذاری داده‌ها و جستجوی الگوها، مضامین تجربه‌ی معنوی، آرامش و سبکبازی، بازکاوی معنای زندگی، به‌گشتی روابط، ارتقای سرمایه اجتماعی، افق‌گشایی فرهنگی و تقویت باورهای دینی به دست آمد. نتایج حاکی از وجود تجربه‌ی معنوی به عنوان یک دلالت معنایی مهم در بین گردشگران مورد مطالعه است. سفر زیارتی، محصول برهم‌کنش پیچیده‌ای بین شرایط ساختاری، عادت‌واره و کنش انتخاب هدف، مکان و کنش گردشگر است که خود را در انتخاب مکان‌های مقدس در محله‌های خاصی نشان می‌دهند. مشارکت‌کنندگان در تحقیق علاوه بر جنبه‌های زیارتی سفر از گذران فراغت، طبیعت‌گردی و تفریح هم غافل نبوده‌اند. به عبارتی این گردشگران را می‌توان ذیل زائر - گردشگر دسته‌بندی نمود که در این سفر بین عنصر معنوی گردشگری و بعد مادی آن پیوند زده و طیف وسیعی از ملزومات سفر را برای خود در نظر می‌گیرد.

تاریخ دریافت: ۲۸ شهریور ۱۴۰۲

تاریخ پذیرش: ۱۹ خرداد ۱۴۰۳

تاریخ انتشار: ۱ دی ۱۴۰۴

واژه‌های کلیدی: گردشگری مذهبی،

دلالت‌های معنایی، اماکن مذهبی،

پدیدارشناسی تفسیری، شهرستان دهلران.

استاد: بدری، مسعود؛ فیض‌اللهی، علی؛ قاسمی، یار محمد (۱۴۰۴). دلالت‌های معنایی گردشگری مذهبی (مورد مطالعه: گردشگران اماکن مذهبی شهرستان دهلران). جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر، ۷(۴)، ۱-۱۴.

* نویسنده مسئول: علی فیض‌اللهی

نشانی: گروه جامعه‌شناسی و مطالعات فرهنگی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه ایلام، ایلام، ایران

پست الکترونیکی: a.feizolahi@ilam.ac.ir

۱- مقدمه و بیان مسئله

گردشگری پدیده‌ای اجتماعی است که از دیرباز مورد توجه جوامع انسانی بوده است و با توجه به گسترش ارتباطات و افزایش خارق‌العاده‌ی تعداد گردشگران داخلی و خارجی در جهان، پیامدهای اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی متعددی را به دنبال داشته است. گردشگری «یک نظام معناست که هر فرد با هدفی از مکانی به مکانی دیگر جا به جا می‌شود و سلسله تجربیات و اتفاقاتی را درک می‌کند. لذا این حرکت سه عنصر انگیزه، زمان، و جا به جایی فیزیکی دارد که در بطن خود سطحی از تعاملات و رویارویی فرهنگی را فراهم می‌سازد» (گتولدنر و ریچی، ۲۰۰۳؛ به نقل از معاون و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۳۸). گردشگری به مثابه‌ی کنشی محسوب می‌شود که از سوئی در زمره‌ی کنشهای غیرسوداگرایانه، و غیر مرتبط با شغل قرار می‌گیرد و از سوئی دیگر معطوف به آرامش، رهایی جستن از روزمرگی و معناجویی هدفمند برای بازسازی روحی - روانی گردشگر است و از این روی، هر نوعی از گردشگری لزوماً آکنده از صبغهی فرهنگی خواهد بود و این امر آن را تا حدودی با حوزه‌ی معنویت نیز پیوند می‌دهد و کنشی پرتکرار و تجربه‌ای مداوم است. بر همین مبنا می‌توان گردشگری مذهبی را نوعی از گردشگری دانست که «در زمره قدیمی‌ترین و پررونق‌ترین نوع گردشگری از گذشته تا به حال در سراسر جهان بوده‌است که قدمت آن به خود فرهنگ دینی می‌رسد (آقاجانی و فراهانی‌فرد، ۱۳۹۴: ۴۷). مهمترین جاذبه‌های گردشگری به طور عام سه دسته‌اند: جاذبه‌های فرهنگی نظیر آداب و رسوم، میراث فرهنگی و سایر عناصر فرهنگی غیر ملموس؛ جاذبه‌های طبیعی نظیر اکوتوریسم و نیز جاذبه‌های ساخته شده یا آثار مادی نظیر آثار باستانی، مساجد و مکانهای مقدس و حتی خرابه‌های آنها (جعفری، ۱۹۸۳: ۷۵) و بدیهی است که حداقل دو دسته از آنها مرتبط با گردشگری مذهبی‌اند. همچنین، لوفور گردشگری مذهبی را «به عنوان طیف وسیعی از مکان‌های معنوی و خدمات مربوطه تعریف می‌کند که به دلایل سکولار و مذهبی مورد بازدید قرار می‌گیرند» (لوفور، ۱۹۹۶؛ به نقل از راج و موریت، ۲۰۰۷: ۳۷). در این تعریف نیز دو نوع مکان را می‌توان شناسایی کرد: معبدها (امامزاده‌ها) و مکان‌های زیارتی که هر دو گونه‌ی آن در شهرستان دهلران وجود دارند. از این منظر، گردشگری مذهبی سفری فردی یا جمعی است که افراد به منظور بازدید از جاذبه‌های فرهنگی نظیر اماکن مذهبی سفر می‌کنند و هدف گردشگران مذهبی مورد نظر سفر زیارتی در یک بازه زمانی معین به قصد بازسازی روحی و روانی، زیارت و انجام مناسک مذهبی و یا برای اهداف دیگری است.

به طور کلی گردشگری مذهبی یکی از اشکال مهم گردشگری در بازار مولد (توریست فرست) و جذب توریست (توریست پذیر) است به گونه‌ای که بر اساس برآوردهای سازمان جهانی گردشگری (۲۰۱۴)؛ سالیانه بین ۳۰۰ تا ۳۳۰ میلیون گردشگر از مکان‌های اصلی مذهبی بازدید می‌کنند و تقریباً ۶۰۰ میلیون مسافرت مذهبی ملی و بین‌المللی در جهان انجام می‌گیرد. چنانکه در اروپا علی‌رغم تحولات عظیم ناشی از مدرنیته و تحقق سکولاریزاسیون در جامعه‌ی مدرن غربی، «بیش از ۶۰۰۰ مکان زیارتی مسیحی محل رجوع و مقصد مسافرت سالیانه حدود ۶۰ تا ۷۰ میلیون زائر است» (آنتز، ۲۰۱۲؛ به نقل از عبادی، ۲۰۱۵: ۶۶). در سایر کشورهای جهان نیز گردشگری مذهبی به منظور انجام زیارت و دیدن اماکن مذهبی به وفور یافت می‌شود. گردشگری مذهبی یکی از پدیده‌های شناخته شده در دین است و در تمام ادیان اصلی جهان یعنی مسیحیت، اسلام، یهودیت و بودیسم وجود دارد و برای مسیحیت، مکان‌هایی نظیر اورشلیم، رم یا سانتیاگو دکامپوستلا، اماکن زیارتی محسوب می‌شوند. همچنین؛ در جهان اسلام نیز «به طور طبیعی گردشگری و اسلام در کنار هم قرار می‌گیرند زیرا از هر پیرو اسلام انتظار می‌رود که برای زیارت به مکه سفر کند» (جعفری و اسکات، ۲۰۱۰: ۵-۴). بر اساس اطلاعات وزارت حج عربستان در سال ۲۰۰۸ حدود ۲/۵ میلیون نفر به حج تمتع مشرف شده‌اند که حدود ۱/۷ میلیون نفر از آنان از خارج از عربستان به مکه آمده‌اند و علاوه بر این‌ها، میلیونها نفر در طول هر سال برای حج عمره به مکه در عربستان سفر می‌کنند. علاوه بر سفرهای زیارتی حج، قرآن کریم مسلمانان را به انجام سفرهای فرهنگی، کسب دانش، و معاشرت با سایر مسلمانان و ترویج کلام خدا و نیز آگاهی و لذت بردن از آفریده‌های پروردگار ترغیب می‌نماید (راج و موریت، ۲۰۰۷: ۶).

همچنین، در ایران نیز گردشگری مذهبی از گذشته‌های دور و حتی پیش از ورود اسلام، در ایران رواج داشته است و پیروان مذاهب مختلف به قصد دیدار از مکان‌های مقدس مذهبی و برگزاری آداب و رسوم مذهبی سفر می‌کردند (محمدی و همکاران، ۱۳۹۶: ۳۵). اما گردشگری مذهبی در ایران با وجود ۸ هزار و ۹۱۹ مکان مذهبی مقدس، هنوز فاقد ساماندهی تخصصی و متمرکز بوده و این وضعیت نابسامان حتی در شهرهای مهمی چون مشهد و قم نیز مشاهده می‌شود و این در حالی است که از بدری، مسعود؛ فیض‌اللهی؛ قاسمی، یار محمد (۱۴۰۴). دلالت‌های معنایی گردشگری مذهبی (مورد مطالعه: گردشگران اماکن مذهبی شهرستان دهلران).

این تعداد، دست کم ۴ هزار و ۳۱۹ اثر در زمره آثار ثبت شده در فهرست میراث ملی نیز قرار دارند و علاوه بر جاذبه زیارتی، دارای جاذبه‌های فرهنگی و تاریخی هم هستند (تقوایی و همکاران، ۱۳۸۹: ۳).

استان ایلام نیز دارای اماکن گردشگری مذهبی فراوانی است که حجم عمده‌ای از گردشگری را به خود اختصاص می‌دهند. شهرستان دهلران یکی از نقاط گردشگری مذهبی در استان ایلام است که از ظرفیت‌های گردشگری مذهبی، تاریخی و طبیعی بسیاری برخوردار می‌باشد. از جمله ظرفیت‌های مذهبی این شهرستان مزار امامزاده ابراهیم قتال در ۴۵ کیلومتری شمال غربی شهر دهلران، امامزاده‌ها سید ابراهیم، سید ناصرالدین، سید فخرالدین در بخش زرین‌آباد و امامزاده سید اکبر در ۸ کیلومتری شهر دهلران می‌باشد که مسافرت بخشی از مردم به این شهرستان به دلیل گردشگری مذهبی و زیارت است. بررسی سوابق پژوهشی موضوع نشان می‌دهد که مطالعات پیشین عمدتاً موضوعاتی از قبیل: زیارت و مناسک نزد شیعیان، (میفهم و لیچرو، ۲۰۱۹)؛ پدیدارشناسی پیاده‌روی اربعین (مجتبی حسین، ۲۰۱۸)؛ تجربه‌ی گردشگری مذهبی (البایراک و همکاران، ۲۰۱۸)؛ کارکردهای زیارت (کریستیا و همکارانش، ۲۰۱۶)؛ سنخ‌شناسی زیارت (ایمانی خوشخو و بد، ۱۳۹۵) سنخ‌های زائرین (دامری و مانسفیلد، ۲۰۱۴)؛ سنخ‌شناسی سبک‌های زیارتی (عبادی، ۲۰۱۵)؛ پویافر، ۱۳۹۸)؛ کرمانی و همکاران، ۱۳۹۸)؛ کنش‌های زیارتی (تاج‌بخش، ۱۳۹۹)؛ معاون و همکاران، ۱۳۹۸)؛ علی‌نژاد و نصرتی، ۱۳۹۸)؛ فاضلی و اکبری، ۱۳۹۶) و انگیزه‌های زائران شرکت‌کننده در پیاده‌روی زیارت اربعین (فروغی و همکاران، ۱۳۹۹) را مورد بررسی قرار داده‌اند و تفسیر بازدیدکنندگان اماکن مذهبی و دلالت‌های معنایی آن به عنوان حوزه‌ای خاص از گردشگری مذهبی کمتر مورد پژوهش محققان بوده است. لذا این تحقیق از چنین منظری به این موضوع پرداخته است که بازدیدکنندگان اماکن مذهبی شهرستان دهلران، بازدید از اماکن مذهبی را چگونه معنا و تفسیر می‌کنند و در این راستا به طرح این سوال می‌پردازد که: دلالت‌های معنایی گردشگری مذهبی نزد بازدیدکنندگان اماکن مذهبی شهرستان دهلران چگونه است؟

۲- پیشینه پژوهش

۲-۱- پیشینه تجربی

شیرمحمدی و همکاران (۱۴۰۰) در مطالعه‌ی نقش زیارت در کیفیت زندگی در بین زائران در بارگاه امام رضا(ع) دریافتند که تجربه‌ی سازنده‌ی زیارت بر مزایای سفر مذهبی همچون آرامش ذهن، تجربه‌ی منحصر به فرد در زمان زیارت، تجربه‌های برهم‌کنشی با زائران تأثیرگذار است. اکبری و همکاران (۱۳۹۹) در تحلیل فرهنگی نسبت میان زیارت و عرفی‌گرایی در جامعه معاصر ایران؛ مطالعه مردم‌نگارانه زیارت امام رضا (ع) از منظر انسان‌شناسی، سنخ‌های زیارت آیین‌مدار، زیارت دورادور، زیارت زنانه، زیارت کلان شهری، زیارت سیاسی و سنخ‌های زائران سنتی، مدرن، گردشگر را شناسایی نمودند. معاون و همکاران (۱۳۹۸) در مطالعه‌ی جایگاه زیارت نزد گردشگران و نقش آن در تثبیت ارزش‌های فرهنگی (مطالعه مردم‌نگارانه در اماکن زیارتی شهر شیراز)، دریافتند که تفسیر و معنای زیارت نزد گردشگران زن عبارتند از: شناخت، ارزشمندی، کنش خیرخواهانه، قدرت اخلاقی و خود‌مهارگری که در نهایت مضمون کلی، تعالی معنوی ماحصل آن است. پویافر (۱۳۹۸) در مطالعه‌ی سنخ‌شناسی زیارت؛ مطالعه‌ای در میان زائران حرم رضوی دریافت که زائران براساس پنج سنخ زیارت «سنت‌گرا - عادت‌گرا»، «شریعت‌گرا - مناسک‌گرا»، «عاطفه‌گرا - معناگرا»، «مبادله‌گرا - کارکردگرا» و «عقلانیت‌گرا - بازندیش» از هم متمایز می‌شوند. معاون و همکاران (۱۳۹۶) در مطالعه‌ی درک گردشگران مذهبی زن از کنش زیارت در بقاع متبرکه شهر شیراز با استفاده از روش مردم‌نگاری دریافتند که سفر زیارتی موجب برقراری تعاملات فردی، میان فردی، فرامادی، اتصال، نزدیکی فیزیکی و قلبی در فضایی مملو از عاطفه دینی و فارغ از هر گونه تعلق و روزمرگی می‌گردد که در نهایت منجر به معنایی و جستجوی خود حقیقی می‌گردد. فاضلی و اکبری (۱۳۹۶) در پژوهش تغییرات معنانشناختی کنش زیارت از منظر انسان‌شناسی تفسیری؛ مطالعه موردی زائران امام رضا (ع)، دریافتند که سه دسته زائر قابل شناسایی هستند: زائر سنتی، زائر مدرن و زائر - گردشگر. نودهی و همکاران (۱۳۹۴) در مطالعه‌ای تحت عنوان فراسوی دوگانه زائر - گردشگر؛ گونه‌شناسی تجربه سفر زائران مرقد منور امام رضا (ع)، دریافتند که مشارکت‌کنندگان را می‌توان در چهار سنخ کلی خوش‌گذران، در حال گذار، مناسک‌گرا و وجودی جای داد. جوسکا (۲۰۲۰) در مطالعه‌ای با عنوان گردشگری مذهبی و زیارت در صومعه پریسلوپ رومانی نشان دادند که بدری، مسعود؛ فیض‌اللهی؛ قاسمی، یار محمد (۱۴۰۴). دلالت‌های معنایی گردشگری مذهبی (مورد مطالعه: گردشگران اماکن مذهبی شهرستان دهلران). جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر، ۷(۴)، ۱-۱۴.

بسیاری از بازدیدکنندگان به دنبال اعتقادات مذهبی به صومعه آمدند. اما دیگر بازدیدکنندگان بدون اعتقادات مذهبی، از روی کنجکاوی محض یا نیاز به دیدار با معجزه‌ای که زندگی را تغییر می‌دهد، وارد گروه گردشگری مذهبی شدند. نتایج پژوهش میفهمیم و لیچرو (۲۰۱۹) تحت عنوان زیارت، مصرف و آداب: اصالت معنوی در زیارت مسلمانان شیعه در اربعین حاکی از آن است که، زیارت به عنوان جستجوی اصالت معنوی، شکلی ترکیبی از اصالت وجودی، ایدئولوژیکی و عینی تصور می‌شود. دامری و مانسفیلد (۲۰۱۴) در مطالعه‌ی تأملی در هویت، نقش و تعامل زائران با محیط زیارت، طیف گوناگونی از زائران را شناسایی کردند که عبارتند از: زائر سنتی، زائر مدرن، زائر پست مدرن.

پژوهش‌های ارزشمندی در مورد سنخ‌شناسی زیارت، زائران، کنش‌های زیارتی و تجربه‌ی سفر زیارتی انجام گرفته و بیشتر بر شرایط، گونه‌ها، نقش و کارکرد زیارت و نیز بر جنبه‌های توصیفی و اثبات‌گرایانه‌ی گردشگری مذهبی متمرکز بوده‌اند. همچنین، جامعه‌ی مورد مطالعه‌ی آن‌ها عمدتاً زوار مرقد امام رضا (ع) یا پیاده‌روی اربعین بوده است ولیکن جامعه‌ی مورد مطالعه‌ی تحقیق حاضر، بازدیدکنندگان از بقاع امام‌زادگان و سادات منطقه است. در مطالعات کیفی قبلی، عمدتاً جنبه‌ی زیارتی و صرفاً معنوی مدنظر بوده و از منظر گردشگری کمتر بدان پرداخته‌اند و علاوه بر آن، پدیدارشناسی تفسیری گردشگری مذهبی و دلالت‌های معنایی آن مد نظر قرار نبوده‌است. از این‌رو، تمرکز مطالعه‌ی حاضر بر دلالت‌های معنایی و تفسیر بازدیدکنندگان از این اماکن است.

۲-۲: ملاحظات نظری

از نظر فرهنگی، امروزه سفر و گردشگری تقریباً به امری عادی در زندگی انسانها تبدیل شده‌است. در حالی که سفر زیارتی در زمره‌ی قدیمی‌ترین سنت‌های دینی است ولیکن در متون خارجی و «گفتمان غالب در مورد زیارت عمدتاً بر زیارت به عنوان یک پدیده‌ی صرفاً توریستی تأکید دارد» (نورمن، ۲۰۰۴ به نقل از دامری و مانسفیلد، ۲۰۱۴) و جنبه‌ی مهم دیگر آن یعنی تجربه‌ی زیسته‌ی معنوی زائرین و گردشگران مذهبی را مغفول می‌گذارد و در تحلیل‌های منتشره در داخل کشور نیز تأکید بیشتر بر جنبه‌ی مذهبی این گونه‌ی گردشگری بوده است. پژوهش حاضر قصد دارد به توصیف چستی دلالت‌های معنایی گردشگری مذهبی و چگونگی درک و تفسیر بازدیدکنندگان اماکن مذهبی از آن بپردازد لذا پرداختن به مفاهیم نظری مرتبط با موضوع مورد مطالعه به قصد بهینه‌سازی حساسیت نظری مورد توجه قرار می‌گیرد زیرا ماهیت تحقیق پدیدارشناسی، لزوماً مواجهه‌ی فارغ از تحمیل دیدگاه نظری خاصی بر وضعیت مورد بررسی و دستیابی به داده‌ها با ذهنی گشوده در میدان تحقیق را اقتضاء می‌نماید. از این روی در این بخش مفاهیم نظری‌ای که در تبیین نظری انتخاب و گزینش ترجیحات گردشگران مذهبی دارای سطح قابل قبولی از استناد تئوریک هستند، مطرح می‌شوند. کنش اجتماعی یکی از مفاهیم اصلی در دستگاه نظری ماکس وبر است. وبر جهت‌گیری متقابل کنش را در چهارچوب زمینه‌های تاریخی- اجتماعی مورد بررسی قرار داده و چهار نوع آرمانی کنش اجتماعی را مطرح می‌سازد: «کنش عقلانی معطوف به هدف، سنتی، عاطفی و کنش عقلانی معطوف به ارزش که در آن، هدف ذاتی اهمیت دارد اما با ابزار معقول پیگیری می‌شود» (ادلز و اپلروث^۱، ۲۰۱۵) و کنش‌های مذهبی و اخلاقی از این دسته‌اند. از این‌رو، گردشگری مذهبی به عنوان کنشی اجتماعی و مشحون از ارزش تلقی می‌گردد که رفتار فرد مذهبی متأثر از آن است.

بورديو نظریه‌پرداز دیگری است که مفاهیم نظری او می‌تواند به توضیح نحوه‌ی شکل‌گیری ترجیحات ارزشی و انتخاب نوع خاصی از سفر به مثابه‌ی مؤلفه‌ای از سبک زندگی و شیوه‌ای از تمایزبازی کمک کند. در دستگاه نظری بورديو، میدان فضای ساختمان‌داری جایگاه‌هاست و «قدرتی است که تصمیمات مشخص خود را بر کسانی که وارد آن می‌شوند، تحمیل می‌کند» (استونز، ۱۴۰۰: ۳۳۶). جامعه از تعداد بسیار زیادی میدان تشکیل شده است که هر کدام در برگیرنده‌ی شماری از افرادی‌اند که دارای منابع گوناگونی از انواع سرمایه - اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی و نمادین- هستند. بورديو بر آن است که موقعیت هر فرد، گروه یا نهاد در فضای اجتماعی به وسیله‌ی دو مختصه‌ی ترکیب و حجم کلی سرمایه‌ای که در اختیار دارد مشخص می‌شود و عمده‌ترین آنها، سرمایه‌ی فرهنگی و اقتصادی‌اند. بحث سرمایه‌ی رابطه‌ی تنگاتنگی با مفهوم میدان و عادت‌واره

^۱ Edles & Appelrouth

بدری، مسعود؛ فیض‌اللهی؛ قاسمی، یار محمد (۱۴۰۴). دلالت‌های معنایی گردشگری مذهبی (مورد مطالعه: گردشگران اماکن مذهبی شهرستان دهلران).

جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر، ۷ (۴)، ۱-۱۴.

دارد. مفهوم عادت‌واره به طور معمول به عنوان سیستمی از گرایش‌های پذیرفته شده است که بر اساس آن هنجارهای فرهنگی یا رفتارهای الگو در گروه‌های اجتماعی درونی و نهادینه شده‌اند (انوری و همکاران، ۱۳۹۸). عادت‌واره معمولاً تمایلات اجتماعی را نیز در بر می‌گیرد و نوع واکنش فرد به درکی که از جهان اجتماعی پیرامون خویش دارد را سازمان می‌دهد. زیرا عادت‌واره، محل تلاقی ساختار و کنش است و به عنوان طبیعت ثانویه و درونی‌شده‌ی فرد، پایه‌ی فهم فرد از جهان اجتماعی است، لذا لازمی تعیین رویکرد به گردشگری، مقصد سفر و حیات اجتماعی - فرهنگی فرد، آگاهی است که آن را عادت‌واره در اختیارش قرار می‌دهد و از این روی، عادت‌واره نقشی محوری در زمینه‌ی گردشگری مذهبی پیدا می‌کند که در تحلیل کنش زیارتی گردشگران مذهبی تعیین می‌یابد. به طور کلی، قرار گرفتن در میدان‌های گوناگون، موقعیت‌های متفاوت افراد و گروه‌ها در فضای اجتماعی به دلیل تفاوت در برخورداری از میزان، ترکیب و حجم سرمایه‌ی کلی در اختیار، منجر به ایجاد تفاوت‌هایی در سبک زندگی و رفتار افراد می‌شود، که بوردیو از آن تحت عنوان تمایز یاد می‌کند. بر این اساس «هر میدان گردشگری، استراتژی متمایز شدن افراد از سایر طبقات را میسر می‌سازد. این تفاوت و تفکیک هم در اعمال و هم در سرشت آن‌ها پنهان است» (شایان مهر، ۱۳۹۸). از همین روی می‌توان گفت که ترجیحات کنشی و گزینش نوع سفر گردشگری از پس زمینه‌های اجتماعی و فرهنگی مردم نظیر میدان، سرمایه و عادت‌واره نشأت می‌گیرد..

از دلایل ترجیح یک مکان بر مکانی دیگر یا انتخاب آن به عنوان مقصدی جهت زیارت می‌تواند احساس تعلق به آن باشد. چنانکه از نظر آنتونسچ^۲ احساس تعلق از دل بستگی فرد به یک مکان، قلمرو یا فضای نمادین آشنا ریشه می‌گیرد که احساس «دل بستگی و ریشه داشتن در» جایی را به فرد می‌دهد، جایی که فرد در آن احساس راحتی، امنیت و حس در خانه‌ی خود بودن می‌کند (آنتونسچ، ۲۰۱۰: ۶۴۷). حس تعلق به مکان، مجموعه‌ای از معانی، اعتقادات، نمادها، ارزش‌ها و احساساتی است که افراد یا گروه‌ها را با محلی خاص مرتبط می‌سازند (ویلیامز و استوارت، ۱۹۹۸: ۱۹). از این رو، مکان مقدس برای گردشگر مذهبی حاصل معانی و دلالت‌هایی است که ریشه در زیست فرهنگی و اجتماعی‌اش دارد و تجربه‌های پیشینی او را با اکنون پیوند داده و به یادآوری و تحکیم هویت گردشگران پرداخته و احساس تعلق به محیط و تداوم حضور در مکان را در آنان برمی‌انگیزد. به‌طور کلی در این تحقیق بر اساس چارچوبی مفهومی که برای ارتقای حساسیت و مقارنه‌ی نظری یافته‌ها از مفاهیم کنش عقلانی معطوف به ارزش، عادت‌واره، سرمایه‌ی اجتماعی؛ سرمایه‌ی فرهنگی، حس تعلق به مکان؛ به عنوان مفاهیم حساس در جریان تحقیق مورد توجه بوده‌اند.

۳- روش پژوهش

رویکرد اصلی این مطالعه، پارادایم کیفی است و بر اساس روش پدیدارشناسی تفسیری^۳ انجام گرفته‌است. در این رویکرد، مشارکت‌کنندگان در تحقیق تجربه‌های مشترک خودشان در مورد یک موضوع خاص را بدون چشم‌پوشی و تحریف روایت می‌کنند. در واقع «هدف پدیدارشناسی تفسیری این است که از طریق فرایند تأملی عمیق، معنای تجربه‌ی زیسته‌ی افراد را آشکار سازد» (پیت و همکاران، ۲۰۱۹: ۷). در پژوهش حاضر جامعه‌ی هدف تحقیق گردشگران بازدیدکننده از اماکن مذهبی شهرستان دهلران شامل امام‌زاده سید ابراهیم و امام‌زاده سید فخرالدین در بخش زرین‌آباد و امام‌زاده سید اکبر دهلران است که ۲۴ نفر از زائران به عنوان نمونه‌ی تحقیق با استفاده از روش نمونه‌گیری هدفمند و مبتنی بر معیار اشباع نظری انتخاب شده و داده‌ها با استفاده از روش مصاحبه‌ی عمیق گردآوری شده‌اند.

بر اساس روش تحلیل پدیدارشناسی تفسیری، داده‌ها از طریق کدگذاری باز و محوری تجزیه و تحلیل شده و مضامین اصلی تحقیق استخراج شده‌اند و برای این منظور تحلیل داده‌ها در شش گام انجام شده است: «گام اول، شامل خواندن و بازخوانی و تحلیل سطر به سطر مصاحبه‌ها و غوطه‌ور شدن در داده‌های اصلی و بازخوانی آنهاست. گام دوم، یادداشت‌برداری اولیه است. این سطح جزئی‌تر و زمان‌بر است و محتوای معنایی و زبانی را در سطحی بسیار اکتشافی به کار می‌برد. در این مرحله با سه تفسیر شامل توصیف گفته‌های مشارکت‌کنندگان یا موضوع مورد بحث متن، تفسیر زبانی جهت کشف کاربرد

^۲. Antonsich

^۳. Interpretative Phenomenological Analysis

بدری، مسعود؛ فیض‌اللهی؛ قاسمی، یار محمد (۱۴۰۴). دلالت‌های معنایی گردشگری مذهبی (مورد مطالعه: گردشگران اماکن مذهبی شهرستان دهلران).

جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر، ۷ (۴)، ۱-۱۴.

خاص زبان توسط مشارکت‌کنندگان، و تفسیر مفهومی مواجه هستیم. گام سوم، شامل توسعه‌ی مضامین در حال ظهوری است که هم انعکاس‌دهنده‌ی افکار افراد مورد مطالعه‌اند و هم در برگیرنده‌ی تفاسیر تحلیل‌گر هستند. گام چهارم؛ شامل جستجوی اتصال بین مضامین نمایان شده، است و محقق سعی می‌کند که بین مضامین مرتبط و متناسب ارتباط برقرار کند. گام پنجم؛ تکرار تمام مراحل به کار رفته برای مشارکت‌کننده‌ی اول جهت سایر مشارکت‌کنندگان در تحقیق است. گام ششم؛ جستجو و شناسایی الگوها در بین تمامی مشارکت‌کنندگان را شامل می‌شود» (اسمیت و همکاران، ۲۰۰۹: ۸۲-۱۰۰). به عبارتی مراحل کلی این مدل در شش مرحله شامل: ۱. خواندن و بازخوانی ۲. یادداشت‌برداری اولیه ۳. بسط مضمون‌های نمایان شونده ۴. جستجوی اتصالات و روابط بین تم‌ها ۵. تحلیل مورد بعدی (مشارکت‌کننده بعدی) ۶. جستجوی الگو در میان نمونه‌ها انجام می‌گیرد (همان).

قابلیت تصدیق^۴ از طریق حضور مستمر محقق در میدان تحقیق، انجام و استخراج دقیق مصاحبه‌ها، بهره‌گیری از نظر ارزیابان، محقق گشته و قابلیت انتقال^۵ از طریق نگارش یادداشت‌های فنی، مقایسه و مقارنه‌ی یافته‌ها با ادبیات تحقیق و آرای صاحب‌نظران مورد وثوق قرار گرفت.

جدول ۱. ویژگی‌های جمعیت‌شناختی نمونه‌ی مورد مطالعه

شماره	جنسیت	سن	شغل	تحصیلات	وضع تاهل	نحوه سفر	مبدأ سفر	مقصد سفر
۱	مرد	۳۶	پوشاک فروشی	دیپلم	متاهل	خانوادگی	اندیمشک	سید ابراهیم
۲	زن	۳۵	خانه دار	سیکل	متاهل	خانوادگی	آبدانان	سید ابراهیم
۳	مرد	۴۲	کارمند راه	لیسانس	متاهل	خانوادگی	آبدانان	سید فخرالدین
۴	زن	۲۸	پوشاک فروشی	فوق دیپلم	مجرد	گروهی با دوستان	اندیمشک	سید ابراهیم
۵	زن	۱۶	دانش آموز	دانش آموز	مجرد	گروهی با فامیل	ایلام	سید ابراهیم
۶	مرد	۴۳	معلم	لیسانس	متاهل	خانوادگی	اهواز	سید ابراهیم
۷	زن	۲۹	خیاط	فوق دیپلم	متاهل	گروهی با دوستان	مورموری	سید اکبر
۸	مرد	۴۰	کارمند اداری	لیسانس	متاهل	خانوادگی	ایلام	سید ابراهیم
۹	مرد	۳۷	راننده	دیپلم	متاهل	گروهی با فامیل	اندیمشک	سید فخرالدین
۱۰	مرد	۴۴	مشاور املاک	فوق دیپلم	متاهل	خانوادگی	ایلام	سید فخرالدین
۱۱	زن	۴۷	خیاط	دیپلم	متاهل	خانوادگی	دره شهر	سید ابراهیم
۱۲	مرد	۳۶	معلم	لیسانس	متاهل	گروهی با فامیل	اندیمشک	سید فخرالدین
۱۳	زن	۳۳	خانه دار	فوق دیپلم	متاهل	خانوادگی	ایلام	سید ابراهیم
۱۴	مرد	۲۹	کارمند اداری	لیسانس	مجرد	خانوادگی	مورموری	سید ابراهیم
۱۵	زن	۳۳	خانه دار	دیپلم	متاهل	خانوادگی	اندیمشک	سید ابراهیم
۱۶	مرد	۳۸	معلم	فوق لیسانس	مجرد	گروهی با دوستان	اهواز	سید ابراهیم
۱۷	مرد	۳۳	آزاد	دیپلم	مجرد	خانوادگی	خرمشهر	سید فخرالدین
۱۸	زن	۲۸	معلم	لیسانس	مجرد	خانوادگی	اندیمشک	سید ابراهیم
۱۹	مرد	۳۵	کارمند اداری	لیسانس	مجرد	گروهی با دوستان	اهواز	سید فخرالدین
۲۰	مرد	۳۵	کارمند	لیسانس	مجرد	گروهی با دوستان	آبدانان	سید ابراهیم
۲۱	مرد	۲۷	آزاد	لیسانس	مجرد	خانوادگی	ایلام	سید ابراهیم
۲۲	مرد	۵۶	کشاورز	ابتدایی	متاهل	خانوادگی	مورموری	سید اکبر
۲۳	مرد	۵۳	بازنشسته	کلاس پنجم	متاهل	خانوادگی	آبدانان	سید اکبر
۲۴	مرد	۵۸	کشاورز	بی سواد	متاهل	خانوادگی	روستای ماهوته	سید اکبر

4. Authentication

5- Portability

بدری، مسعود؛ فیض‌اللهی؛ قاسمی، یار محمد (۱۴۰۴). دلالت‌های معنایی گردشگری مذهبی (مورد مطالعه: گردشگران اماکن مذهبی شهرستان دهلران).

جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر، ۷ (۴)، ۱-۱۴.

۴- تحلیل یافته‌ها

در طول دوره‌ی گردآوری داده‌ها با خاتمه یافتن هر مصاحبه، بلافاصله اقدام به کدگذاری داده‌ها نموده و در جریان کدگذاری باز، تعداد ۲۱۰ گزاره‌ی معنادار و ۱۵۶ مفهوم به دست آمد، که از تلفیق مفاهیم، ۲۴ خرده‌مضمون و ۷ مضمون اصلی استخراج شده و با استفاده از مضمون‌های برآمده از تحقیق و با کشف دلالت‌های نهفته در مصاحبه‌ها به تحلیل نتایج پرداخته شده است.

جدول ۲. فرایند کدگذاری باز، مفاهیم و مضامین

مضمون اصلی	خرده‌مضامین	مفهوم
تجربه‌ی معنوی	حس معنوی	وصل شدن به یک عالم معنوی، حس معنوی، متحول شدن
	احساس حضور خدا	احساس نزدیک شدن به خدا، احساس وجود خدا، صمیمیت با خدا
	تجربه معنوی شخصی	زیارت از طریق دل، زیارت از طریق ذهن
	حس خلوص	صیقل دادن روح، پاک شدن روح، شستشو دادن روح
آرامش و سبکباری	رهایی ذهن	درگیر نبودن ذهن، رها کردن فکر خود، استراحت دادن به ذهن
	رهایی از روزمرگی	دوری از زندگی یکنواختی، فرار از روزمرگی، احساس رها شدن، حس عاری از دغدغه بودن
	تشش‌زدایی	فرار از تنش‌های فکری، دور شدن از افکار منفی، آرام شدن افکار، کاهش فشارهای عصبی، التیام بخشیدن دردهای روحی، فراموش کردن مشکلات زندگی، تخلیه شدن فشار زندگی
	آرامش‌بخشی	آرام شدن فکر، آرامش درونی، کسب آرامش خاطر، آرامش قلب، رسیدن به آرامش ذهنی
بازکاوی معنای زندگی	شادابی	احساس دریافت انرژی، گرفتن نیروی مضاعف، احساس انرژی مثبت، خالی شدن انرژی‌های منفی، احساس شادی و نشاط، لذت بردن از لحظه، داشتن اوقات خوش، حس و حال درونی خوب، احساس دلخوشی، انبساط خاطر، احساس خوشایند، داشتن حس خوب، داشتن احساس بهتر، تغییر حس، داشتن حال بهتر، داشتن حس و حال مثبت، داشتن حال خوب
	مثبت اندیشی	دید مثبت به زندگی، لذت بردن از زندگی، امید داشتن به زندگی، شروع دوباره زندگی، فهم بیشتر زندگی، داشتن دید تازه به زندگی
	هدمند شدن	تلاش و انگیزه بیشتر برای زندگی کردن، داشتن برنامه برای زندگی
	آسان‌گیر شدن	رفتن به سمت ساده بودن، جستجوی یک زندگی ساده تر، سخت نگرفتن زندگی
به‌گشتی روابط	خاطره جمعی	با همدیگر به زیارت رفتن، همسفر شدن با اقوام و دوستان، جنبه جمعی سفر
	ارتباط تام	در کنار خانواده بودن، فرصتی برای دورهمی‌های خانوادگی، ارتباط تمام وقت با خانواده، بیشتر کنار هم بودن
ارتقای سرمایه اجتماعی	توسعه روابط اجتماعی	صحبت کردن بیشتر با همدیگر، دید و بازدید اقوام، ارتباط بیشتر با دوستان، تأثیر بر روابط اجتماعی، مناسب شدن رفتار، ایجاد دوستی، نزدیک شدن اقوام مختلف ایران به همدیگر
	اعتماد بین شخصی	اعتماد داشتن به همدیگر، اعتماد به دیگران
	پیوندهای عاطفی	احساس صمیمیت و مهربانی، خوش بودن کنار همدیگر
	همبستگی با دیگران	همدلی بین مردم، درک بیشتر دیگران، توجه بیشتر به همدیگر، همکاری با همدیگر
افق‌گشایی فرهنگی	آشنایی با سنت‌های محلی	آشنایی با زبان محلی منطقه، آشنایی با صنایع دستی، آشنایی با غذاهای محلی، آشنایی با مراسم سنتی، آشنایی با لباس محلی، آشنایی با آداب و رسوم، توجه به سبک زندگی مردم
	آشنایی با جاذبه‌های تاریخی	بازدید از قلعه تاریخی شیخ، قدمت داشتن مکان زیارتی، توجه به آیات قرآنی و نگاه‌های ساختمان امام زاده، توجه به بافت و بنای امامزاده، عبرت‌آموزی، تجربه‌ی جاهای جدید،
تقویت باورهای دینی	میدانشناسی	درک بیشتر خدا، تفکر درباره آفرینش، پی بردن به عظمت خداوند، دیدن وسعت خلقت
	مقصدباوری	داشتن توشه‌ای برای آخرت، فانی بودن انسان، فکر کردن به مرگ

۴.۱. تجربه‌ی معنوی

بازدیدکنندگان از اماکن مذهبی عمدتاً به دلیل اعتقادات مذهبی و به قصد لذت معنوی و دستیابی به نوعی از تجربه‌ی دینی راهگشا در زندگی و تسکین‌بخش از نظر ذهنی به حرم امامزاده مشرف می‌شوند و فعالیت اصلی آنان مشتمل بر ترکیبی از آداب بدری، مسعود؛ فیض‌اللهی؛ قاسمی، یار محمد (۱۴۰۴). دلالت‌های معنایی گردشگری مذهبی (مورد مطالعه: گردشگران اماکن مذهبی شهرستان دهلران). جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر، ۷(۴)، ۱-۱۴.

و مناسک نماز خواندن و نیز دعا و شفاعت‌طلبی است. بخشی از زائران که عمدتاً می‌توان آنان را گردشگران فرهنگی علاقه‌مند به فضای معنوی و اطلاعات تاریخی این مکان‌های مذهبی تلقی نمود، دلالت معنایی کنشگری زیارتی خویش را حول مفهوم تجربه‌ی دینی روایت می‌کنند. چنین روایتی از تجربه‌ی معنوی یادآور آن چیزی است که واخ آن را تجربه‌ی دینی و مشتمل بر دو وجه نظری و عملی یا مناسک می‌داند. وی معتقد بود که مقوله‌ی دوم یعنی کلیه‌ی اعمالی که از تجربه‌ی دینی نشأت گرفته یا با تجربه‌ی دینی مشخص می‌شوند، همگی در حکم بیان عملی مناسک هستند. «در تمام ادیان، تجارب قدسی به صورت اعمالی احترام‌آمیز نسبت به ذات متعالی انجام می‌شود» (واخ، ۱۳۸۷).

مضمون اصلی تجربه‌ی معنوی ناظر بر نوعی از تجربه‌ی روحی در فضای درونی بارگاه امام‌زاده است و در قالب خرده‌مضمین «حس معنوی، احساس حضور خدا، احساس خلوص توصیف شده‌اند. حس معنوی نوعی احساس است که فرد در نتیجه‌ی انجام مناسک مذهبی در زیارتگاه مدعی آن است. چنانکه به گفته‌ی یک گردشگر:

«به نوعی این حالت به وجود می‌آید تو وصل میشی به اون عالمی که وقتی که تو خونه‌تی زیاد توجهی بهش نداری ولی وقتی می‌ای اینجا نماز می‌خونی، زیارت میکنی و ... این کارها یه فضای معنوی بهت میده میری تو اون فضا» (مشارکت‌کننده‌ی مرد، ۳۶ ساله، دیپلم، اهل اندیمشک).

خرده‌مضمون احساس حضور خدا؛ اشاره به این باور مشارکت‌کنندگان دارد که سفر زیارتی می‌تواند به آن‌ها کمک کند تا از نظر روحی احساس کنند که به خدا نزدیک‌تر شده‌اند. کما اینکه گردشگری گفته است:

«انگار که مثلاً خدا بغلت باشه، ... داخل حرم خدا رو خیلی نزدیک به خودم حس می‌کنم» (مشارکت‌کننده‌ی زن، ۲۸ ساله، معلم، لیسانس).

خرده‌مضمون حس خلوص، وصف حال زائری است که حال خویش را چنین توصیف کرده است:

«وقتی که امام‌زاده رو زیارت می‌کنی روح صیقل داده میشه احساس میکنی دیگه روح اسیر صفات بد مثل کینه و حسادت و طمع دنیا نیست...» (مشارکت‌کننده‌ی مرد، ۵۶ ساله، کشاورز، اهل آبدانان).

۲.۴. احساس آرامش و سبکباری

مضمون فوق ناظر بر این است که بخشی از گردشگران جریان رها گشتن ذهن و فاصله گرفتن از دغدغه‌های روزمره را یک نوع آزادی روح و سبکبال شدن و شکلی از فارغ گشتن از عادت‌های زندگی روزمره و آزاد شدن فکر تلقی می‌کنند. این ویژگی گردشگری در مدل توریسم ارائه شده توسط جعفری (۱۹۸۷) تحت عنوان مقوله‌ی رهایی‌بخشی^۶ نیز مورد تأکید قرار گرفته است که انسان در جریان سفر از تعلقات و دغدغه‌های دنیوی و سکولار رهاست. مؤلفه‌ی رهایی و آزادی بیانگر جدا شدن نمادین از زندگی روزمره و وضعیت معمول زندگی است و همراه است با نوعی از فردیت‌زدایی که در آن فرد از زمینه‌های آشنای زندگی روزمره دور می‌شود. این آشنایی‌زدایی و فردیت‌زدایی به گونه‌ای رهایی‌بخش «پنهان‌سازی هویت واقعی مسافر را ممکن ساخته تا در پس نقاب گمنامی پنهان شود» (همان) و بدین‌گونه است که با فاصله‌ی فزاینده از امر عادی، رهایی، آرامش و سبکباری محقق می‌شود. سفر زیارتی به گردشگران کمک می‌کند تا بتوانند شرایط استرس‌زا و فشار زندگی را فراموش کنند. خرده‌مضمین «آرامش ذهنی و فرار از روزمرگی، تنش‌زدایی، آرامش و شادابی» از همین سنخ‌اند. آرامش ذهنی به سفر زیارتی به مثابه‌ی یک فرآیند رهایی‌بخش و فارغ از دغدغه‌ی ذهنی اشاره دارد.

«در طول این چند روز مسافرت از هر فکری آزادم و فکرم دور میشه از اون روزمرگی ... آزاد از هر دو جهان‌ام» (مشارکت‌کننده‌ی مرد، ۳۵ ساله، کارمند، مجرد، لیسانس).

بخشی از گردشگران نیز بر این باورند که سفر زیارتی راهی برای فرار از روال عادی، تکراری و دغدغه‌های زندگی روزمره و رها شدن از شرایط استرس‌زا و فشار زندگی ذیل مضمون رهایی از روزمرگی است. چنانکه گردشگری بدین‌گونه تجربه‌اش را بیان می‌کند:

^۶ emancipatory

بدری، مسعود؛ فیض‌اللهی، قاسمی، یار محمد (۱۴۰۴). دلالت‌های معنایی گردشگری مذهبی (مورد مطالعه: گردشگران اماکن مذهبی شهرستان دهلران).

جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر، ۷ (۴)، ۱-۱۴.

«توی این دوره و زمانه که ما پر از تنش و استرس هستیم، من می‌خوام ازین دور بشم. دوست دارم به زیارت امامزاده پیام اون استرس‌ها رو تو این سفر کم کنم و احساس راحتی داشته باشم» (مشارکت‌کننده‌ی مرد، ۳۶ ساله، معلم، متأهل).

خرده مضمون احساس شادابی مربوط است به تجربه‌ی تعدادی از گردشگران که بر این باورند که در این مکان مذهبی انرژی مثبتی دریافت می‌کنند و یک حس درونی خوبی را تجربه می‌کنند. مثلاً گردشگری بیان می‌کند که:

«در زیارت انرژی مثبتی می‌گیریم، این انرژی مثبت امامزاده خیلی قویه» (مشارکت‌کننده‌ی مرد، ۳۵ ساله، کارمند، در حال سفر گروهی با دوستان). «در تغییر روحیاتم تاثیر داشت و مرا شاداب می‌کنه» (مشارکت‌کننده‌ی مرد، ۴۳ ساله، در حال سفر خانوادگی در امامزاده ابراهیم).

۳.۴. بازکاوی معنای زندگی

بخشی از گردشگران در جریان سفر زیارتی از چشم‌انداز فراخ‌تر و با بینش متفاوت‌تری به زندگی می‌نگرند به طوری که برنامه‌ریزی هدف‌مندتری را برای تعیین و جهت‌دهی به مسیرهای جدید زندگی خود در نظر دارند. خرده‌مضامین هدفمند شدن، مثبت‌اندیشی و آسان‌پسند شدن در همین راستا قرار دارند. هدفمند شدن زندگی به داشتن برنامه برای اداره‌ی زندگی اشاره دارد که برخی از گردشگران آن را محصول زیارت و مذهبی بودن می‌دانند، از جمله گردشگری اهل خوزستان بر آن است که:

«به زمان خاصی نیاز داشتیم تا در مورد کار و مشکلات زندگی‌ام فکر کنم که می‌خوام با زندگی‌ام چه کنم ... و این را در این سفر زیارتی بهش رسیدم: برنامه‌ریزی» (مشارکت‌کننده‌ی زن، ۲۸ ساله، معلم، مجرد). مثبت‌اندیشی مدلول این گفته است که:

«سفر کردن، رضایت از زندگی رو واقعاً بیشتر می‌کنه، ... این سفر یه ثمره مهمی واسه من داشته که متوجه شدم که می‌تونم با همین داشته‌هام یه زندگی خوب داشته باشم» (مشارکت‌کننده‌ی مرد، ۳۵ ساله، کارمند). در مورد آسان‌گیر شدن؛ بخشی از گردشگران بیان می‌کنند که سفر زیارتی به آن‌ها اجازه می‌دهد تا بتوانند یک زندگی ساده‌تر و کم‌هزینه‌تر را تجربه کنند. آن‌ها تجربه‌های خود را این چنین نقل می‌کنند:

«من در این سفر به دنبال یه زندگی ساده‌تر هستیم، سفری که می‌تونه واسه من تجربه‌ی زندگی ساده و کم‌توقعی را فراهم کنه و خیلی ساده باشه... من به دنبال تفریحات آنچنانی نیستیم» (مشارکت‌کننده‌ی مرد، کارمند، لیسانس، اهل خوزستان).

۴.۴. به‌گشتی روابط

سفرهای زیارتی همراه با دوستان یا خانواده این فرصت را به گردشگران می‌دهد تا به بازسازی و به‌سازی روابطشان با همدیگر بپردازند که بر غنی‌سازی سفر در قالب خلق خاطره و تعمیق روابط اثرگذار است. خاطره‌ی جمعی اشاره دارد به اینکه هر فردی حامل یک کیفی خیالی^۷ است که مملو از خاطرات تلخ و شیرین زندگی است و به طور خاص سفر نیز آکنده از خاطره است. در همین مورد گردشگری بیان می‌کند که:

«من بیشتر ترجیح میدم با دوستانم برم سفر و ... در کنار دوستان بودن در سفر واقعاً برای من لذت‌بخش‌تره» (مشارکت‌کننده‌ی مرد، کارمند، لیسانس) و یک مشارکت‌کننده‌ی مرد، ۴۳ ساله‌ی کارمند و لیسانس هم تأکید دارد بر اینکه: «سفر ما عمدتاً جنبه جمعی داره ... و خاطره‌آفرینه». بخشی از گردشگران سفر زیارتی را فرصتی برای تعمیق روابط یا فرصت ارتباط تام می‌دانند. چنانکه گردشگر جوانی بر آن است که:

«... این سفر فرصتی رو برامون فراهم کرد که کل خانواده بدون دغدغه بتوانیم ارتباط تمام وقت و عمیقی با همدیگه داشته باشیم» (مشارکت‌کننده‌ی مرد، ۲۷ ساله‌ی دارای شغل آزاد و مجرد).

۵.۴. ارتقای سرمایه‌ی اجتماعی

7. imaginary bag

بدری، مسعود؛ فیض‌اللهی، قاسمی، یار محمد (۱۴۰۴). دلالت‌های معنایی گردشگری مذهبی (مورد مطالعه: گردشگران اماکن مذهبی شهرستان دهلران).

جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر، ۷ (۴)، ۱-۱۴.

به عقیده‌ی گردشگران، سفر زیارتی گروهی حس همکاری، اعتماد متقابل و توسعه‌ی روابط اجتماعی بین افراد را تقویت می‌کند. مؤلفه‌هایی که عمدتاً ناظر بر سازه‌ی سرمایه‌ی اجتماعی‌اند. خرده‌مضمون توسعه‌ی روابط اجتماعی گویای آن است که حضور در این مکان مذهبی آشنایی فرد با زائران دیگر را موجب می‌شود. مثلاً یک گردشگر جوان بر آن است که:

«با زائری که کنارم نشسته بود به ارتباطی برقرار شد، با همدیگه صحبت کردیم و بیشتر با هم آشنا شدیم، به شماره‌ای رد و بدل شد و ما با همدیگه دوست شدیم» (مشارکت‌کننده‌ی مرد، ۳۳ ساله‌ی دارای شغل آزاد).

تجربه‌ی گردشگر دیگری بیانگر این است که:

«اینجا که میام تا مدت‌ها تحت تأثیر این فضای معنوی، رفتار مناسب‌تری نسبت به همکاران، مردم و خانواده دارم» (مشارکت‌کننده‌ی مرد، ۴۲ ساله، کارمند، متأهل).

اعتماد بین‌شخصی ناظر بر این است که اکثر گردشگران با یک نیت خوب به این مکان مقدس می‌آیند و به همدیگر بیشتر اعتماد می‌کنند. مثلاً یک زائر امام‌زاده سید ابراهیم بیان می‌کند که:

«در اینجا مردم به همدیگه اعتماد دارن ... من معتقدم همه افرادی که به اینجا می‌آیند، نیت خوبی دارن و به همدیگه اعتماد میکنن» (مشارکت‌کننده‌ی زن، ۳۳ ساله‌ی خانه‌دار، با تحصیلات فوق دیپلم). همچنین زائر دیگری در همان مکان بر آن است که «وقتی که همه ما توی این زیارتگاه دور هم جمع می‌شویم، الفت و صمیمیتی در بینمون ایجاد میشه و باعث همگرایی و همبستگی اجتماعی بیشتر میشه» (مشارکت‌کننده‌ی زن، ۳۵ ساله‌ی خانه‌دار، تحصیلات در حد سیکل).

۴.۶. افق‌گشایی فرهنگی

در ادبیات گردشگری جاذبه‌های توریستی مشتمل است بر: «۱. جاذبه‌های فرهنگی نظیر آداب و رسوم، میراث فرهنگی که معمولاً غیر ملموسند. ۲. جاذبه‌های طبیعی نظیر اکوتوریسم و مظاهر حیات طبیعی و ۳. جاذبه‌های ساخته شده یا آثارمادی نظیر آثار باستانی، مساجد و مکان‌های مقدس، موزه‌ها و ...» (جعفری، ۱۹۸۳). اماکن مذهبی شهرستان دهلران همواره به عنوان مناطق جذابی برای فراخواندن گردشگران عمل کرده‌اند و از این رو در افراد به مثابه‌ی گردشگر فرهنگی و مذهبی رغبت و انگیزه‌ای برای بازدید و سفر به اینجا ایجاد می‌کنند که ناشی از برخورداری زیست‌بوم آن از غنای فرهنگی، تاریخی، مذهبی و اجتماعی است و از این رو می‌توان آن را تحت عنوان مضمون افق‌گشایی فرهنگی تلقی نمود. این مضمون معرف این است که بخشی از گردشگران به دنبال کاوش فرهنگی و کسب تجربیات جدیدی هستند که از طریق سفر به مکان‌های جدید به افزایش اطلاعات، یادگیری چیزهای جدید و غوطه‌ور شدن در یک فرهنگ جدید حاصل می‌گردد. این موضوع به انحای مختلفی توسط گردشگران توصیف شده است. مثلاً خرده‌مضمونی همچون آشنا شدن با سنت‌های محلی ناظر بر این است که بخشی از گردشگران در جستجوی آشنایی با فعالیت‌های محلی و آداب و رسوم منطقه هستند و تجربیات خود را این چنین نقل می‌کنند:

«توجه به شیوه زندگی مردم مناطق دیگه واسه من همیشه جالب بوده و به اولین چیزی که اینجا دقت کردم همین

لهجه‌ها، گویش‌ها و حتی نحوه لباس پوشیدن ساکنین محلی منطقه بود ... من خودم تو همین منطقه آداب و

رسوم‌هایی دیدم که تو منطقه خودمون ندیدم» (مشارکت‌کننده‌ی مرد، ۳۵ ساله‌ی متأهل).

بخشی از گردشگران به مکان‌های تاریخی، سوزده‌های هنری و افزایش دانش علاقه بیشتری نشان می‌دهند مثلاً (مشارکت‌کننده‌ی مرد، ۲۹ ساله‌ی مجرد و شاغل) از همین سنخ است:

«در زرین‌آباد مکان‌هایی که مربوط به دوره ساسانیان، رفتیم نگاه کردیم این خرابه‌ها را و آتشکده‌ها رو دیدیم که

اطراف این شهر هستن به قلعه دیدیم به نام قلعه شیخ واقعاً به نوع تاریخی اینجا مشهوده. ساختمان خود امام‌زاده

هفتصد تا هفتصد و پنجاه سال قدمت داره».

۴.۷. تقویت باورهای دینی

آن دسته از گردشگرانی که خود را مقید به انجام زیارت مناسکی می‌دانند به طور خاص دارای یک باور عمیق مذهبی‌اند و بنا بر این به شدت مصمم به رسیدن به مقصد مقدسی هستند تا بتوانند به خواسته‌های معنوی و مذهبی خود در آن مکان مقدسی

بدری، مسعود؛ فیض‌اللهی؛ قاسمی، یار محمد (۱۴۰۴). دلالت‌های معنایی گردشگری مذهبی (مورد مطالعه: گردشگران اماکن مذهبی شهرستان دهلران).

که بدان احساس تعلق می‌کنند، دست یابند. لذا گردشگری مذهبی و زیارت سفری ایده‌آل با هدفی معنوی است. این دسته از گردشگران در طول سفر در جستجوی معنا، هدف‌ها و ارزش‌های آرمانی در زندگی واقعی خویش‌اند. ارتقای امر معنوی و تجربه‌ی سفری سرشار از انگیزه‌های معنوی و انجام مناسک مذهبی در مکانی که قصدمندانه برای حضور در آن برنامه‌ریزی کرده‌اند دستاورد حضور در چنین مکان مذهبی‌ای است. به‌طور کلی، این مضمون ناظر بر این است که بخشی از گردشگران به دنبال رشد ایمان مذهبی خود، تجربه‌ی دینی، انجام مناسک خاص مذهبی و پرداختن مناسب به امور دینی و اهتمام در پاسداشت سنن مذهبی بوده و تجربیات خود را این چنین نقل می‌کنند:

«با حضور در یک مکان مذهبی بیشتر به سرنوشت فکر می‌کنم و اینکه دنیا فانیه، چند صد سال پیش آدمایی تو این منطقه زندگی کردن که همه‌شون مردن و الان هیچ اثری ازشون نیست، ولی این امامزاده همچنان پرآوازه مونده بالاخره یه تلنگری هم به خودمونه که ما هم یه دو سه روزی تو این دنیا هستیم و باید ازین دو سه روزمون استفاده نیکو ببریم و نیکو رفتار کنیم» (مشارکت‌کننده‌ی مرد، ۴۲ ساله‌ی کارمند، زائر امامزاده سیدفخرالدین).

۵- بحث و نتیجه‌گیری

یک دلالت معنایی مهم سفر زیارتی در بین گردشگران مورد مطالعه تجربه‌ی معنوی بوده است. هدف زائران عمدتاً سفر معنوی است و به نوعی زیارت باعث تحول روحی و روانی در فرد می‌شود که نشان می‌دهد سفر زیارتی برای آنان با نوع خاصی از دستاوردها همراه است. بازدید از اماکن مقدس تأثیرات عمیقی بر اکثر گردشگران دارد و عمدتاً احساس خوشایند و متفاوتی نسبت به قبل از سفر در فرد ایجاد می‌کند. برای این بخش از گردشگران قرار گرفتن در یک فضای معنوی (زیارتگاه) راهی برای ارتقاء روحیه‌ی معنوی است. این یافته با نتایج پژوهش‌های البیراک و همکاران، ۲۰۱۸؛ تاج‌بخش، ۱۳۹۹؛ معاون و همکاران، ۱۳۹۶؛ شریعتی مزینانی و کاشی، ۱۳۹۴؛ طالبی و عالی‌پور، ۱۳۹۴ که در مطالعات خود دریافتند یکی از دلایل و انگیزه‌های مسافران مذهبی برقراری ارتباط معنوی است، تناسب دارد.

آرامش و سبکبازی رهاورد دیگر سفر گردشگران مذهبی بوده که معطوف است به نظر آن دسته از آنان که سفر زیارتی را راهی برای فرار از دغدغه‌های روزمره و رها شدن ذهن، کاهش فشارهای زندگی، تقویت روحیه و تغییر دیدگاه نسبت به زندگی می‌دانند. وقتی که گردشگر از جایی غیر مقدس به مکانی مقدس می‌رود، احساس می‌کند که جان و ذهن‌اش رها شده و نوعی از رهایی را تجربه می‌کند. این رهایی از یکنواختی زندگی روزمره، همراه با کلیشه‌زدودن ذهنی و عادت‌پالودن زندگی، به گردشگران احساس آزادی می‌دهد که نشانگر احساس رهایی ذهن و آزادی از زندگی روزمره است. یافته‌های تاج‌بخش ۱۳۹۹؛ بد ۱۳۹۷؛ معاون و همکاران ۱۳۹۶؛ نودهی و همکاران ۱۳۹۴ نیز نشان می‌دهند که سفر زیارتی فرصتی برای سبک شدن روح و جدا شدن از زندگی روزمره است. به باور گردشگران مذهبی مورد مطالعه، سفر زیارتی فرصتی برای دورهمی‌های خانوادگی و دوستانه، همدلی و توجه بیشتر به دیگران و همچنین ایجاد پیوندهای عاطفی قوی در بین گردشگران یا به اصطلاح «به‌گشتی روابط» است. سفر زیارتی باعث تقویت شراکت و یا روابط انسانی و خانوادگی گردشگران شده است و به طور کلی روابط دوستانه با همسفران، فامیل و خانواده اهمیت بیشتری پیدا کرده‌است. گردشگران احساس می‌کنند که نسبت به هموعان خود در خانه، محل کار و محیط اجتماعی مهربان‌تر، صبورتر و بردبارتر شده‌اند. این یافته با نتایج لیزا و جی لی (۲۰۲۰) ناهمخوان است که دریافتند تنها سه انگیزه‌ی معنوی و دینی، انگیزه‌های فرهنگی و تاریخی با وفاداری به مکان مقدس نسبت معناداری دارند و روابط اجتماعی نسبت معناداری با وفاداری به مکان مقدس ندارد. اما مطابق نتایج این پژوهش حضور گردشگران در یک مکان مذهبی، حس تعلق، انسجام و همدلی با دیگران را تقویت می‌کند. بخشی از گردشگران در جریان سفر زیارتی با افراد جدیدی آشنا می‌شوند. آن‌ها احساس می‌کردند که فقط توسط افرادی با علایق مشابه قابل درک هستند، به نظر می‌رسد حضور در این مکان مقدس حس همکاری، جنبه‌ی همدلی و مناسب شدن رفتار را تقویت می‌کند. همچنین یافته‌های این مطالعه با نتایج تحقیقات کرمانی و همکاران ۱۳۹۸ و بد ۱۳۹۷ همخوانی و مشابهت دارد که در پژوهش خود دریافتند جمعی بودن سفر زیارتی بر بهتر شدن روابط اجتماعی و صمیمیت‌افزایی اثرگذار است. همچنین یافته‌های جوسکا ۲۰۲۰، مجتبی حسین ۲۰۱۸،

بدری، مسعود؛ فیض‌اللهی؛ قاسمی، یار محمد (۱۴۰۴). دلالت‌های معنایی گردشگری مذهبی (مورد مطالعه: گردشگران اماکن مذهبی شهرستان دهلران).

کریستیا و همکارانش ۲۰۱۶، تاج بخش ۱۳۹۹، عربشاهی و همکاران ۱۳۹۶، شریعتی مزینانی و کاشی ۱۳۹۴ که در مطالعات خود دریافتند گردشگران مذهبی در بازدید از اماکن مقدس در کنار هم بودن، جنبه‌های مهمان‌نوازی و بشردوستانه، رفتارهای همدلانه و به فکر دیگران بودن، اتحاد امت مسلمان، همراه با خانواده بودن، تحکیم پیوند با دیگران را تجربه کرده‌اند با نتایج پژوهش حاضر همخوانی دارد.

افق‌گشایی فرهنگی مربوط است به اینکه بخشی از گردشگران با سرمایه‌ی فرهنگی مطلوب به دنبال کاوش فرهنگی، آشنایی با تاریخ منطقه، کسب تجربیات جدید و بخشی از آنان نیز به دنبال رشد ایمان مذهبی بوده‌اند. این یافته‌ی پژوهش، با نتایج عربشاهی و همکاران ۱۳۹۶، حیدری چروده و همکاران ۱۳۹۱ ناهمخوان است که دریافتند جاذبه‌های فرهنگی - اجتماعی و انگیزه‌های یادگیری و دانشی در جذب گردشگران به سمت مکان‌های مذهبی نقشی ندارند و زائران صرفاً برای رفع نیازهای معنوی - مذهبی، انجام مناسک دینی و برای رسیدن به معنویت از اماکن مذهبی بازدید می‌کنند. اما مطابق نتایج این پژوهش گردشگران علاوه بر انگیزه‌های معنوی و مذهبی از جاذبه‌های مذهبی و تاریخی نیز بازدید می‌کنند. همچنین، این یافته‌ی پژوهش می‌تواند همراستا با نتایج مطالعه‌ی البایراک و همکاران ۲۰۱۸، عبادی ۲۰۱۵ و کامیندو و وورو ۲۰۱۵ پنداشته شود، که دریافتند گردشگران مذهبی با انگیزه‌های فرهنگی - تاریخی و کشف چیزهای جدید از اماکن مذهبی بازدید می‌کنند. در مطالعه‌ی حاضر نیز گردشگرانی با آثار باستانی و تاریخی منطقه و همچنین با سنت‌های محلی منطقه آشنا شده‌اند و در جریان این سفر زیارتی اطلاعات جدیدی در مورد منطقه‌ی دهلران به دست آورده‌اند.

یافته‌های جعفری و همکاران ۱۳۹۷، رودریگز ۲۰۱۲ نیز که در تحقیقات خود دریافتند انگیزه‌های گردشگران برای بازدید از اماکن مذهبی گذراندن وقت با خدا، پرورش ایمان زائران، یافتن خدا و تحکیم ایمان خود به خدا بوده است با نتایج تحقیق حاضر همخوانی دارد. بخشی از گردشگران با تفکر بیشتر در مورد خداوند، اندیشیدن در مورد مرگ و یاد خدا به دنبال تقویت ایمان خود بوده‌اند که در اینجا به عنوان بازکاوی معنای زندگی مورد توجه قرار دارد زیرا بخشی از زائرین اماکن مذهبی داعیه‌هایی همچون تأملات هستی‌شناختی، تأمل در هستی خود و پای‌بندی بیشتر به اعتقادات مذهبی بوده است.

به طور کلی می‌توان چنین نتیجه گرفت که گردشگری مذهبی متکی بر مکان مذهبی است که عمدتاً مکانی تعریف شده و مشخص است که دارای کارکردهای خاصی است. چنانکه میرچا الیاده کارکرد مشخصی نظیر ابزار ارتباط با خدا و تجلی‌گاه قدرت خداوند بودن را برای مکان‌های مقدس ذکر می‌کند. زائرانی که وارد این اماکن مذهبی می‌شوند، درصددند که لحظاتی را به دست آورند که از جهان مادی فاصله بگیرند و به یک احساس ماورایی برسند. در واقع همین تجربه‌ی قدسی است که به این مکان‌ها ویژگی خاصی می‌بخشد. از جمله‌ی این ویژگی‌ها حس تعلق به مکان است که شامل عناصر ملموس و ناملموس است که تصور فراگیر از جمله احساسات گردشگران در مورد درک، اهمیت دادن و ارزش‌گذاری به یک مکان مذهبی را نشان می‌دهد. وقتی که بخشی از گردشگران مذهبی در مورد حس یا روح یک مکان مقدس فکر می‌کنند، فضا یا محیطی را که محل ایجاد می‌کند، از طریق آموختن یا شنیدن در مورد آن، یا در آنجا بودن القا می‌کنند. احساس مکان و روح مکان جنبه‌های ضروری و تجزیه‌ناپذیر تجربیات قدرتمند و دگرگون‌کننده‌ی مکان مذهبی هستند. گردشگری مذهبی، سفری است به مکانی که در دایره‌ی تقدس قرار می‌گیرد و مکانی برای کمک خواستن از یک شخصیت الهی و نیاز به یک قدرت برتر است. بر اساس نظریه‌ی واخ، گردشگری مذهبی هم نظام اعتقادی زائران را توضیح می‌دهد و هم بیان عملی زائران که همیشه شامل انجام کاری برای ارتباط با امر مقدس است. نماز، عبادت گروهی و فردی، توسل و غیره. بنا بر این در اندیشه‌ی واخ، زیارت به عنوان بیان عملی تجربه‌ی دینی است. همچنین بنا به دیدگاه بوردیو، عادت‌واره می‌تواند در توضیح ترجیحات گردشگران در میدان گردشگری مورد استفاده قرار گیرد. در این راستا، عادت‌واره یک چارچوب مفهومی برای درک و تفسیر گردشگران مذهبی در مورد پدیده‌ی مورد بررسی حاضر است و بر این مینا انتخاب مقصد یا فعالیت سفر و هدف، نتیجه‌ی تعامل پیچیده‌ای بین شرایط اجتماعی و تاریخی یا ساختار و میدان بر عادت‌واره و به تبع بر کنش گردشگر است. گردشگران مذهبی با انتخاب فضاها و مکان‌های مقدس عادت‌های خود را نشان می‌دهند.

در نهایت به نظر این گردشگران مذهبی، در مکان مذهبی می‌توان تجربه‌های معنوی و سبک‌باری حاصل از آن را دریافت نمود. مشارکت‌کنندگان در تحقیق علاوه بر جنبه‌های زیارتی سفر و زیارت مقابر امام‌زادگان مدفون در این شهرستان از گذران

بدری، مسعود؛ فیض‌اللهی؛ قاسمی، یار محمد (۱۴۰۴). دلالت‌های معنایی گردشگری مذهبی (مورد مطالعه: گردشگران اماکن مذهبی شهرستان دهلران).

فراغت، طبیعت‌گردی و تفریح هم غافل نبوده‌اند. به عبارتی این گردشگران را می‌توان ذیل زائر - گردشگر دسته‌بندی نمود که در این سفر بین عنصر معنوی گردشگری و بعد مادی آن پیوند زده و طیف وسیعی از ملزومات سفر را برای خود در نظر می‌گیرد.

ملاحظات اخلاقی

پیروی از اصول اخلاق پژوهش

در مطالعه حاضر فرم‌های رضایت نامه آگاهانه توسط تمامی آزمودنی‌ها تکمیل شد.

حامی مالی

هزینه‌های مطالعه حاضر توسط نویسندگان مقاله تامین شد.

مشارکت نویسندگان

مقاله محصول مشارکت مشترک نویسندگان است.

تعارض منافع

بنابر اظهار نویسندگان مقاله حاضر هرگونه تعارض منافع بوده است.

منابع

- آقاجانی، معصومه و فراهانی‌فرد، سعید (۱۳۹۴). گردشگری مذهبی و عوامل مؤثر بر آن (مطالعه‌ی موردی ایران). *فصلنامه سیاست‌های راهبردی و کلان*، ۳(۹)، ۶۶ - ۴۳.
- استونز، راب (۱۴۰۰). *متفکران بزرگ جامعه‌شناسی*. ترجمه مهرداد میردامادی، تهران، نشر مرکز، چاپ سیزدهم.
- اکبری، زهرا؛ حسینی، احمد؛ فاضلی، نعمت‌الله (۱۳۹۹). تحلیل فرهنگی نسبت میان زیارت و عرفی‌گرایی در جامعه معاصر ایران؛ مطالعه مردم‌نگارانه زیارت امام رضا (ع) از منظر انسان‌شناسی. *دو فصلنامه علمی - پژوهشی اسلام و علوم اجتماعی*، ۲۳(۱۲)، ۱۰۶ - ۷۹.
- انوری، سید علیرضا؛ مظلوم خراسانی، محمد؛ نوغانی دخت‌بهمنی، محسن (۱۳۹۸). تحلیل رابطه عاملیت کنشگر ساختار با عادت‌واره بورديو در فرهنگ کسب و کار دانش بنیان. *فصلنامه مطالعات فرهنگ - ارتباطات*، ۲۰(۴۵)، ۱۷۸-۱۵۳.
- بد، مهدیه (۱۳۹۷). فهم تجربه زیسته زائران در پیاده‌روی اربعین سال ۱۳۹۵ (بسترها و زمینه‌های شکل‌گیری ابر رویداد اربعین). *مجله باغ نظر*، ۱۵(۱۵)، ۴۸-۳۹.
- بورديو، پی‌یر (۱۳۹۹). *تمایز: نقد اجتماعی قضاوت‌های ذوقی*. ترجمه حسن چاوشیان، تهران: نشر ثالث.
- پویافر، محمدرضا (۱۳۹۸). *سنخ‌شناسی زیارت؛ مطالعه‌ای در میان زائران حرم رضوی*. *مجله جامعه‌شناسی ایران*، ۱۹(۳)، ۱۰۷-۷۸.
- تاج بخش، غلامرضا (۱۳۹۹). پیاده‌روی اربعین و معنایابی کنش زیارت زائران جوان. *فصلنامه تحقیقات فرهنگی ایران*، ۱۳(۲)، ۱۶۸-۱۴۵.
- تقوایی، مسعود؛ موسوی، سیدعلی؛ غلامی بيمرغ، یونس (۱۳۸۹). *تحلیلی بر توسعه گردشگری مذهبی (مطالعه موردی: شهرستان نور آباد ممسنی)*. *فصلنامه فضای جغرافیایی*، ۱۰(۳۱)، ۶۴-۳۹.
- جعفری، سید محمد باقر؛ غفاری، محمد و عباسی احمد (۱۳۹۷). *شناسایی و مفهوم‌پردازی کیفیت تجربه مذهبی گردشگر (مطالعه موردی: گردشگران خارجی شهر قم)*. *فصلنامه علمی - پژوهشی جغرافیا و برنامه‌ریزی منطقه‌ای*، ۸(۳)، ۲۹ - ۷.
- حیدری چروده، مجید؛ همت‌آبادی، حمیدرضا و اکبری فریمانی، محمد (۱۳۹۱). نیازهای فرهنگی زائران خارجی امام رضا (ع) مورد مطالعه: زائران اردو، عرب، آذری و انگلیسی زبان. *مجله مطالعات اجتماعی ایران*، ۴(۳ و ۴)، ۶۲ - ۴۵.
- شایان‌مهر، علیرضا (۱۳۹۸). *پی‌یر بورديو*. تهران: نشر اختران.
- شریعتی مزینانی، سارا و غلامرضا کاشی، شیما (۱۳۹۴). سیالیت و مناسک دینی (مطالعه موردی زیارت مزار سهراب سپهری). *فصلنامه تحقیقات فرهنگی ایران*، ۳(۳)، ۹۷ - ۶۱.
- شیرمحمدی، یزدان؛ بهمنی، اکبر و مستان‌زاد، مژگان (۱۴۰۰). نقش زیارت حرم امام رضا (ع) در کیفیت زندگی. *فرهنگ رضوی*، ۳۵(۹)، ۹۱-۱۲۲.
- بدری، مسعود؛ فیض‌اللهی؛ قاسمی، یار محمد (۱۴۰۴). دلالت‌های معنایی گردشگری مذهبی (مورد مطالعه: گردشگران اماکن مذهبی شهرستان دهلران). *جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر*، ۷(۴)، ۱-۱۴.

- طالبی، ابوتراب و براق‌علی‌پور، الهه (۱۳۹۴). گونه‌شناسی زیارت و دینداری زائران معناکوی کنش زیارت زائران امام رضا (ع). *فصلنامه علوم اجتماعی*، (۶۹)، ۶۹، ۱۰۶ - ۷۵.
- عربشاهی، معصومه؛ بهبودی، امید و کشفی، سید محمد امین (۱۳۹۶). تحلیل نقش عوامل رانشی و کششی در توسعه گردشگری مذهبی در شهر مقدس قم. *فصلنامه علمی - پژوهشی گردشگری و توسعه*، (۳)، ۶، ۷۹ - ۵۸.
- فاضلی، نعمت‌الله و اکبری، زهرا (۱۳۹۶). تغییرات معناشناختی کنش زیارت از منظر انسان‌شناسی تفسیری؛ مطالعه موردی زائران امام رضا (ع). *دو فصلنامه علمی - پژوهشی اسلام و علوم اجتماعی*، (۹)، ۱۷، ۴۰ - ۱۷.
- کرمانی، مهدی؛ واعظ موسوی، محمدمهدی؛ اصغرپورماسوله، احمدرضا (۱۳۹۸). گونه‌شناسی کیفی سبک‌های زیارتی جوانان در شهر مشهد. *دو فصلنامه مطالعات اجتماعی گردشگری*، (۱۳)، ۷، ۵۲ - ۲۵.
- محمدی، جمال؛ صالحی، صادق؛ نیکوفال، زینب (۱۳۹۶). پدیدارشناسی تجربه گردشگران اماکن مذهبی (مورد مطالعه: اماکن زیارتی شهرستان هرسین). *مجله‌ی برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری*، (۶)، ۲۰، ۳۴ - ۵۵.
- معاون، زهرا و موحد مجید (۱۳۹۸). جایگاه زیارت نزد گردشگران و نقش آن در تثبیت ارزش‌های فرهنگی (مطالعه مردم‌نگارانه در اماکن زیارتی شهر شیراز). *پژوهشنامه حج و زیارت*، (۴)، ۱، ۱۴۷ - ۱۲۵.
- معاون، زهرا؛ موحد، مجید؛ طبیعی، منصور (۱۳۹۶). درک گردشگران مذهبی زن از کنش زیارت در بقاع متبرکه شهر شیراز؛ مطالعه مردم‌نگارانه. *مجله‌ی برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری*، (۶)، ۲۲، ۱۱۷ - ۹۷.
- نودهی، فرامرز؛ بهروان، حسین؛ یوسفی، علی؛ محمد پور، احمد (۱۳۹۴). فراسوی دوگانه زائر - گردشگر؛ گونه‌شناسی تجربه سفر زائران مرقد منور امام رضا (ع). *فصلنامه راهبرد اجتماعی فرهنگی*، (۴)، ۱۵، ۲۱۷ - ۱۹۳.
- واخ، یو آخیم (۱۳۸۰). *جامعه‌شناسی دین*. جمشید آزادگان، تهران: انتشارات سمت.

References

- Albayrak, T., Herstein, R., Caber, M., Drori, N., Bideci, M., & Berger, R. (2018). Exploring religious tourist experiences in Jerusalem: The intersection of Abrahamic religions. *Tourism Management*, 69, 285-296.
- Antonsich, M. (2010). Searching for belonging, an analytic framework. *Geography Compass*, 6(4), 644-659.
- Bader, Malek Aziz Mousa (2012). Religious Tourism in Jordan: Current situation, future development and prospects, A case study on Islamic and Christian holy sites, Dissertation, Universität Eichstätt-Ingolstadt.
- Christia, F., Dekeyser, E., & Knox, D. (2016). To Karbala: Surveying Religious Shi'a from Iran and Iraq.
- Damari, C., & Mansfeld, Y. (2016). Reflections on pilgrims' identity, role and interplay with the pilgrimage environment. *Current Issues in Tourism*, 19 (3), 199-222.
- Dobbin, F. (2008). The poverty of organizational theory: Comment on: "Bourdieu and organizational analysis". *Theory and Society*, 37(1), 53-63.
- Ebadi, Mehdi (2015). Forms of Pilgrimage at the Shrine of Khāled Nabi, Northeastern Iran.
- Edles, L. D. & Appelrouth, S. (2015). *Sociological theory in the classical era: text and readings*. SAGE Publications, Inc, Third edition.
- Giușcă, M. (2020). Religious tourism and pilgrimage at prislop monastery, romania: Motivations, faith and perceptions. *Human Geographies*, 14 (1), 149-167.
- Husein, M. Salma, O. (2018). A phenomenological study of Arbaeen foot pilgrimage in Iraq. *Tourism Management Perspectives*, 26 9-19.
- Jafari, J. (1983). Anatomy of the travel industry. *Cornell Hospitality Quarterly*, 24(1), 71-81.
- Jafari, J. (1987). Tourism models: The sociocultural aspects. *Tourism Management*, 8(1), 151-159.
- Kamenidou, I., & Vourou, R. (2015). Motivation factors for visiting religious sites: The case of Lesbos Island. *European Journal of Tourism Research*, 9, 78.
- Lovell, T. (2000). Thinking feminism with and against Bourdieu. *Feminist Theory*, 1(1), 11-32.
- Moufahim, M., & Lichrou, M. (2019). Pilgrimage, consumption and rituals: Spiritual authenticity in a Shia Muslim pilgrimage. *Tourism Management*, 70, 322-332.
- Peat, G., Rodriguez, A., & Smith, J. (2019). Interpretive phenomenological analysis applied to healthcare research. *Evidence-Based Nursing*, 22(1), 7-9.
- بدری، مسعود؛ فیض‌اللهی؛ قاسمی، یار محمد (۱۴۰۴). دلالت‌های معنایی گردشگری مذهبی (مورد مطالعه: گردشگران اماکن مذهبی شهرستان دهلران). *جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر*، (۴)، ۷، ۱-۱۴.

- Raj, R. and Morpeth, N. D. (2007). Religious tourism and pilgrimage festivals management: an international perspective, CAB International.
- Rodrigues, S. A. M. (2012). Motivations, experiences and potential impacts of visitors to a monastery in New Zealand: A Case Study (Doctoral dissertation, University of Waikato).
- Scott, N. & Jafari, J. (2010). Bridging Tourism Theory and Practice, Volume 2, Tourism in the Muslim World, Emerald Group Publishing Limited.
- Smith, J. A., Flowers, P., & Larkin, M. (2009). *Interpretative phenomenological analysis: Theory, method and research*. Los Angeles, CA: SAGE
- Studstill, R. (2000). Eliade, Phenomenology, and the Sacred Religious Studies 36(2), (Jun., 2000, 177-194.
- Williams, D. R., & Stewart, S. I. (1998). Sense of place: An elusive concept that is finding a home in ecosystem management. *Journal of Forestry*, 96(5), 18-23.